

Gönderim Tarihi: 14.04.2016

Kabul Tarihi: 09.05.2016

HALK HİKAYESİ OLARAK YUSUF İLE ZÜLEYHA*

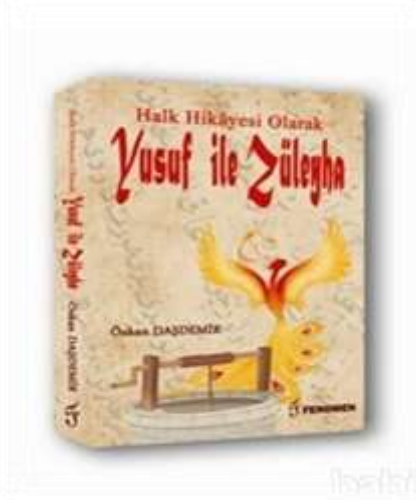
Aysel ŞASI**

Yusuf, demek; aşk, demek... Züleyha, demek; Yusuf ile yanıp kül olmak demek. Aşkın en muhteşem halinin zirveye ulaştığı, nesilden nesile süre gelen; her dinde ve her kültürde tanınan, bilinen en kıymetli aşk hikâyesi kuşkusuz ki İslami tesirle vücut bulan Yusuf ile Züleyha kıssasıdır. Hz. Yusuf ile Züleyha'nın kadim hikâyesi Yahudi, Hristiyan ve Müslümanlar tarafından asırlarca halk anlatmalarında ve yazılı metinlerde işlenmiştir.

Üç kutsal kitabın kaynaklık ettiği hikâye yalnızca o dinlere mensup insanlar tarafından bilinip işlenmemiştir. Hikâyenin dünya halkları arasında birçok örneği vardır. Kur'an'da yer alan bir sure olarak Müslümanlarca o derece önemsenmiştir ki

kıssa İslam'ın bütün yörelerinde müsbet bir şekilde rağbet görmüş, tavsiye edilmiş, buna telmihlerde bulunulmuş; her zümreden halkın gerek dinî, gerek ahlakî, gerek kültür yönünden eğitilmesi için tekrar tekrar kaleme alınmıştır. Böylece sadece Türk edebiyatında sayısı elliyi geçen Yûsuf u Züleyhâ'lar ortaya çıkmıştır (Ayan 1997: 32). Yusuf kıssası, Şark-İslam klasikleri olarak kabul edilen Hadikatü's Süedâ, Gülistan, Mantık'ut Tayr, Fusûsu'l Hikem ve Mesnevî gibi eserlerde çeşitli telmihlerle yer almıştır. Bu eserler kendinden sonraki Yusuf ile Züleyha mesnevileri üzerinde etkili olmuştur (Gürer 2010; Öztekin 2000).

Klasik Türk edebiyatında birçok şairin kaleme aldığı hikâye, divan şiirinde derin bir iz bırakmıştır. Müstakil Yusuf u Zeliha manzumelerinin yanında, hikâyeye telmihler yapılmış, hikâyedeki birçok unsur, mazmun olarak kullanılmıştır. Örneğin, *Aziz, İhvân, Ken'an, Kervan, Kurt, Kuyu-Çâh, Külbe-i Ahzan (Beytü'l Ahzan), Mısır, Nil, Gömlek (Pîrâhen), Ya'kûb, Yıldız, Yûsuf, Zindan, Zelifhâ* gibi birçok mazmun, divan şairleri tarafından asırlarca kullanılmıştır (Muş 2000: 138-168). Birçok anlatıya katkı sunan, her dinde ve neredeyse her millette dilden dile farklı varyantlarla dolaşan, üzerine birçok atf ve telmihler yapılan, edebi yahut akademik birçok çalışmada konusu itibarıyla

* Dr. Özkan Daşdemir, Fenomen Yayınları: Erzurum, 2012, ss. 443.

** Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, ayselsasi93.aa@hotmail.com

incelenmeye değer bulunan Yusuf u Züleyha kıssası ile ilgili olarak Dr. Özkan Daşdemir'in; Halk Hikâyesi Olarak Yusuf ile Züleyha incelemesini burada ele alıp tanıtmaya çalışacağız.

Toplumların Ortak Sanatsal ve Kültürel Anlatısı: Halk Hikayesi Olarak Yusuf ile Züleyha

Tanıtacağımız, Özkan Daşdemir'in "Halk Hikayesi Olarak Yusuf ile Züleyha" isimli kitabı İslamiyetin yayılmasıyla birlikte, Türklerin İslamiyeti kabulü ve İslamiyet etkisinde gelişen edebiyatta meydana gelen, tasavvufi mahiyete sahip olan, beşeri aşktan ilahi aşka yönelişi konu edinen Yusuf u Züleyha kıssası Türk edebiyatında da ayrı bir öneme sahiptir. Esere konu olan Yusuf ile Züleyha hikâyesinin kaynağıyla ilgili olarak Ahd-i Atik'teki hikâyeden önceye ait MÖ 15. yy.da yazılmış bir Mısır anlatısının en eski versiyon olabileceği ifade edilmektedir. *İlim sahasında Yusuf hikâyesinin muhtelif motifleri diğer halkların masalları ile mukayese edilmiştir. Bunlar arasında bilhassa, şimdiye kadar popüler olması icap eden "İki Kardeş Masalı" adlı bu Mısır hikâyesinin Yusuf ile Potifar'ın karısı arasında geçen baştan çıkarma ve iftira motifinin basit bir versiyonu olduğu mümkündür* (Dolu 1953: 12).

Halide Dolu, hikâyenin kaynağıyla ilgili Türkçe tetkik yapılmadığını ifade ederek İki Kardeş diye bilinen masal tiplerinin Yusuf hikâyesinin en eski versiyonları olabileceği sonucuna varıyor (Ayan 1997: 31-32) *Çünkü birbirlerine bu kadar fazla benzeyen bu motiflerin, başka başka halklarda, birbirlerine hiç tesir etmeksizin meydana gelmeleri mümkün olamaz* (Dolu 1953: 13).

BHİ'de hikâyenin konusunun başlangıçta mit-efsane şeklinde Asur-Babililer tarafından yaratıldığı ifade edilir (Zaripov 2002: 6). Benzer bilgi farklı çalışmalarda da karşımıza çıkar ancak detaya girilmez: *Âlimler, Kıssa-yı Yusuf mesnevisinin kaynaklarını, Irak'ta iki üç bin yıl önce yazılmış Assiro-Vavilon mitolojisinde bulurlar. Bu hikâye, tamamen Tevrat'a, sonra Kuran'a farklı sureler olarak inmiştir* (Davletbakova 2006: 7). Hikâyenin kaynağıyla ilgili tartışmalarda ele alınan bir diğer konu mevzunun tarihsel olup olmadığı problemidir. Bu noktada *Batı âlimlerinden Renan, Tevrat'taki hikâyeyi tarih kabul etmez.*

"Tevrat, Arapların Kitâbü'l- Egânî'sine benzer. Sergüzeştlerin yaşanılan hayatla ilgisi yoktur. Yusuf u Züleyha, sadece en eski, belki bu ana kadar hiç eskimemiş romandır." Der (Ayan 1997: 31-32). Kimilerine göre, *Yusuf kıssasına tamamen belgesel yaklaşımın mümkün olmadığı ve çok şüpheli sonuçlara götüreceği aşikârdır* (De Vaux 1989: 169). Eski Ahit'te anlatılan olayların tarihî gerçekliği çeşitli bilim adamları tarafından tartışılmış ve birçoğu bunların efsane olduğunu iddia etmiştir (Dolu 1953: 6). Örneğin Mısır metinlerinin hiçbir yerinde Hz. Yusuf'un Mısır'daki ikametinden bahsedilmemektedir. Fakat tarihçiler Hz. Yusuf öyküsünün Mısırlı olmayan Hyksoslar olarak tanınan Samî halkının işgali esnasında (MÖ 1663-1555) Güney Mısır'da geçtiğine inanma eğilimindedir. Hz. Yusuf'a ilişkin hiçbir Mısır kaydının bulunmaması bu dönem kayıtlarının azlığına bağlanabilir (Bucaille 1991: 45).

Çıkış Kitabı'nın yazarları Yusuf hikâyesindeki olayların tarihselliğini reddetmek için edebî motif gerekçesinin gelişigüzel kullanılmasına bir örnek olarak Hz. Yusuf'un öyküsü ile antik *Mısırlı İki Kardeş Öyküsü* arasındaki malum benzerliklerin sık sık gündeme getirilmesini gösterir. *Reddedilen baştan çıkarıcı kadın* temasının Yusuf hikâyesinde de yer alması iki öykü arasında bir ilişki olduğunun kanıtı sayılamayacağı gibi, doğrudan ya da dolaylı böyle bir bağlantı kurmaya iten neden gülünçtür. *Çünkü reddedilen baştan çıkarıcı kadın teması gerçek hayatta daima mevcut olmuştur. Hz. Yusuf hikâyesinin o bölümünün tarihselliğinden kuşkulanan için hiçbir neden yoktur. İlave olarak, Mısır öyküsünün kendisinin de gerçek bir reddedilen baştan çıkarıcı kadın öyküsünden alınmış olması mümkündür. Bu durumda temanın kendisi Mısır öyküsünün tek gerçek parçası olabilir. Bu nedenle bu temayı bir edebî motif olarak sınıflandırmak anlamsızdır* (Bucaille 2002: 205-206).

Mısır'daki yedi kıtlık yılının ananesini gösteren bir metin, hikâyenin tarihselliğine örnek teşkil eder. Bu metinde Firavun ile bir din mümessili arasında imzalanan bir muahedeye göre Mısır'ın bolluk yılları arkasından, takip edilecek yedi kıtlık yılı ananesi mevcuttur (Dolu 1953: 8). Ayrıca Mısır tarihinin Hyksoslar döneminde Mısır'a kolayca girip ülkenin en bereketli bölgesi olan Delta'ya yerleşen bir topluluk vardır. Bu dönem boyunca firavunlar Asyalı olup, kendi türdeşlerini kayırıyorlar. Bu husus Ahd-i Atik'teki Yusuf'un serüveninin gerçekliğini güzelce ortaya koymaktadır (Oğuz 1992: 749-750).

Tespitler ışığında Kadim Mısır'ın *İki Kardeş* masalı ve diğer masal tiplerindeki çeşitli motiflerin kıssaya kaynaklık etmiş olabileceği düşüncesi tarihî gerçekliğe aykırı görünmektedir. *British Museum'da* muhafaza edilen bir papirüs üzerine hiyeratik karakterde yazılı olup yaklaşık olarak M.Ö 1300 yılında Dokuzuncu Hanedan egemenliği döneminde geçerli olan bir formda bulunan *İki Erkek Kardeşin Hikâyesi ya da İki Kardeş Masalı*, Hz. Musa'nın yaşadığı döneme denk gelmektedir. Oysa Hz. Yusuf'un, kabul edilen tarihsel hayatı onun MÖ 1906'da doğup kendisi ile ilgili kıssanın M.Ö 1890 dolaylarında başladığını tasdik etmektedir (Kurt: 2005). Bazı kaynaklarda ise Hz. Yusuf'un M.Ö 1720-1580 veya M.Ö 1700-1600 yılları arasında yaşadığı kabul edilir (Bedir 2009: 548). Hz. Yusuf'un ne zaman yaşadığı hakkında kesin bir hüküm verilemezse de bu tarihin bahsi geçen Mısır masalından çok öncelere denk geldiği açıktır. Dolayısıyla Yusuf kıssasının ilk kaynağının herhangi bir efsane ya da masala dayanmayacağı ortadadır.

Roland de Vaux, Yahudi kaynaklı Yusuf kıssasının Tevrat'ta yazılı hale getirilmesi aşamalarını değerlendirir ve dikkate değer bazı tespitlerde bulunur:

1. Yusuf kıssası atalarla ilgili kıssalardan değildir. Yeni bir unsurdur.
2. Hz. İbrahim ve Hz. Yakup'un hikâyelerinden oldukça farklı yazılmıştır.
3. Onların aksine, içerisine farklı kaynaklara sahip rivayetlerin konulduğu bir hikâye değildir.

4. Ağabeyleri tarafından zulmedilen küçük kardeş, yüksek bir makama ulaşan köle, genç adamı ayartmaya teşebbüs eden kadın vs. gibi çeşitli evrensel folklor temalarının veya farklı halk hikâyelerinin bir araya getirildiği bir edebî kompozisyon da değildir.

5. Edebî açıdan bakıldığında sık sık bir roman ya da bir masal diye isimlendirilmiştir ve bu edebî şekle ait özelliklerin birçoğuna sahip olduğu inkâr edilemez.

6. Ama sadece daha önce mevcut olan bir rivayeti anlatmak için bu unsurların bazılarını kullanmış olabilir.

7. Onun gayesi, kesinlikle, dinleyenleri sadece eğlendirmek değildir. Esas amacı bilgi vermektir.

8. Kıssayı güzel bir edebî eser haline getiren müellif, Mısır'a ait birçok eserden faydalandı, ancak onu uydurmadı (De Vaux 1989: 170-192).

O halde, geç bir tarihte yazıya geçirilmiş olmasına rağmen Tevrat'taki metin tarihî bakımdan ilk örnek olarak değerlendirilebilir (De Vaux 1989: 191-192). Buna göre, tarihî gerçekliğe uygun olan, Hz. Yusuf hikâyesinin bahsi geçen anlatılara motif ve konu bakımından kaynaklık etmiş olabileceğidir. Kitab-ı Mukaddes (Eski Ahit/ Tevrat: Tekvin 37-50, Yeni Ahit/ İncil: Resullerin İşleri 7) ve Kur'an-ı Kerim-12'de geçen Yusuf kıssası Doğu'da Kur'an tefsircileri, İslam tarihçileri ve kıssa-ı enbiya müellifleri tarafından ayrıntılı olarak ele alınmış, şairler tarafından işlenmiştir. Müslüman müellifler kıssayı şerh ve tahkiye ederken İsrailiyat'tan büyük ölçüde etkilenmişlerdir. Nitekim Yusuf kıssası en etraflıca Eski Ahit'te hikâye edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'deki kıssa, nispeten kısa olmakla birlikte, özlü bir şekilde verilir. İslamî edebiyatın vazgeçilmez konularından biri olan Yusuf kıssası, Müslüman müelliflerin kaleminde bu iki kaynağın terkihiyle yeniden kurgulanmıştır. Kutsal kitaplarda yer almayan birçok unsur da hikâyeye dâhil edilmiştir. Örneğin, Yusuf'u baştan çıkarmaya çalışan kadın, kutsal kitaplarda isimsiz olarak geçerken Müslüman müellifler bu kadını Züleyha/Zeliha olarak takdim eder. Hikâyenin sonunda Yusuf ile Züleyha evlenir. Yusuf'un evliliği Kur'an'da yer almamakla birlikte, Tevrat'ta daha farklıdır. Burada Yusuf, zindandan çıkıp On şehrinin kâhini Potifar'ın kızı Asenat ile evlenir. İslami muhayyilenin yarattığı Züleyha tipi, hikâyenin vazgeçilmez unsurlarından biri olmuştur. Nitekim Müslüman-Şark edebiyatı, hikâyedeki aşk temi üzerinde ısrar ederken Yahudi ve Hristiyanlar daha çok Yusuf ve kardeşleri arasındaki ilişkiye vurgu yapar.

Müslüman-Şark edebiyatında yüzlerce örneği verilen hikâyenin Türk edebiyatındaki ilk örneği Ali'nin "*Yusuf u Zeliha*" manzumesidir. Eser dörtlükler halinde, hece ölçüsüyle kaleme alınmıştır. Ali'nin eserinden sonra mesnevi tarzında çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Yusuf ile Züleyha hikâyesi, kıssa-ı enbiya ve tefsirler yanında, bu

mesnevilerden okunarak sözlü geleneğe intikal etmiştir. Hikâyenin halk arasındaki yayılışında din adamlarının vaazlarının da etkili olduğu tespit edilmiştir. *Vaizler, dinleyicilerin ilgilerini çekmek için çoğu defa vaazla beraber çeşitli masallar anlatmıştır. Böylece Yusuf, Yunus, İbrahim, İsmail, Musa vb. hakkındaki masalların bazı bölümleri halka geçmiştir* (Kaleşi 1980: 159). Eski Ahit'teki Yusuf hikâyesi çeşitli mitolojik motiflerle yazıya geçirilmiştir. Fakat bu hususiyet, Yusuf hikâyesiyle sınırlı değildir. Batı'da Kitab-ı Mukaddes'in mitoloji ile ilişkisi çokça tartışılan bir problem olmuştur. Kitab-ı Mukaddes'in mitolojik unsurlardan arındırılması (demitolojizasyon) çabası çok gerilere, kutsal kitabın kriticizmine kadar gitmektedir. Bultmann'la ön plana çıkan bu çabanın parolası *mitolojiden uzaklaşma* şeklinde tanımlanmıştır. Mitolojik unsurların Kitab-ı Mukaddes'e sonradan dâhil edilmesine örnek olarak Yusuf kıssası ile Mısır mitolojisi arasındaki paralellikler de gösterilmektedir (Demir: 2003). İslam dünyasında da kıssanın yazın türlerindeki yansımalarının Kur'an'a uygunluğu tartışılmış, Kur'an-ı Kerim ile Kitabı Mukaddes karşılaştırılmış, bazı çalışmalarda kıssayla ilgili rivayetlerin İsrailiyyat menşeli bilgiler olduğu ifade edilmiştir (Bucaille: 1991) İslam dünyasında müellifler Yusuf kıssasını doğrudan Kur'an'dan almadıkları gibi bu tür rivayetleri ve kendi muhayyilelerini de işin içine katarak eserler kaleme aldılar. *Çeşitli Türk boyları arasında yaygınlık kazanmış olan yaratılış (kozmogoni) efsaneleri, özellikle Anadolu'ya yerleştikten sonra, İslamî renge bürünmüştür. Taberi Tarihi ile Ali'nin Kühü'l Ahbar'ı bu kozmogoninin nasıl mitolojik yapı kazandığını göstermesi bakımından yeterlidir. İslam kahramanları ve din büyükleri üzerine kurulu yeni anlatmalar, eski Türk anlatı geleneğinde hemen kendilerine yer buldu. Kısas-ı enbiya çevresinde oluşturulan bu anlatılarda Şehname'den de gelen kimi mitolojik, lejanderik motifleri bulmak mümkündür* (Karadağ 1999: 35). Anadolu'da Yusuf ile Züleyha hikâyesinin bahsi geçen Taberi Tarihi ve kısas-ı enbiyalardan okunarak sözlü geleneğe geçtiği düşünülecek olursa hikâyede mitolojik motiflerin izi kolayca takip edilebilir.

Said Shirani-Arbab 1975'te hazırladığı doktora çalışmasında Yusuf figürünün mitolojik yönü üzerinde durmuştur. Bu çalışmada kutsal kitaplardaki Yusuf figürünün dönüşümü İran ve İngiliz edebiyatından örnekler üzerinden değerlendirilmiştir. Yusuf temasının temel motiflerinin birçok kültürde farklı şekillerde yer aldığı ifade edilerek Habil-Kabil, Mısır tanrı kardeşleri ve diğer efsanelerde canlandırılan kardeşler arası çekişme ve kardeş katli motifleri dikkatlere sunulur. Hikâyedeki kuyu bölümünün Adonis-Tammuz-Osiris-Christ hikâyeleriyle paralellik gösterdiği söylenir. Yusuf, Potifar ve karısı arasındaki üçlü ilişkinin eski Mısır'daki İki Kardeşin Hikâyesi, klasik Yunan Hippiytus efsanesi ve eski İran Siyavuş hikâyesinde bulunduğu dikkatlere sunulur. Araştırmacının konuyla ilgili diğer tespitleri şöyle özetlenebilir:

Yusuf kıssasını şekillendiren mitlerin hepsi ilk tam ifadelerini Kitab-ı Mukaddes ve Kuran'dan almaktadır. Bu mitlerin başlıca iki biçimi Yahudi-Hristiyan ve İslam kültürlerinde yazılan hikâyelerin yüzlerce edebi çevirilerinde anlamın biçimlendirilmesini önemli bir şekilde etkilemiştir. Robert Aylett'in Yusuf çevirisinde Yusuf, İsa olarak resmedilerek kuyu, zindan ve esaret motifleri tahammül edilmesi gereken çarmıhı temsil eder.

İnsanı merkeze alan İncil geleneğinin tersine Kur'an'daki çeviri Tanrı merkezlidir. Yusuf'un karakterindeki sözel ifade ve Yusuf'un tedarikçi yönü gölgede kalmaktadır. Diğer taraftan Potifar'ın karısı ile arasında geçenler ve rüya yorumlama yeteneği vurgulanarak dikkati Yusuf'un iffetine ve Tanrı'yla olan rabitasına çekmektedir. Kur'an'daki orijinal yapısını müteakip kıssa artan bir şekilde lirik ve romantik hal almaktadır. Potifar'ın karısı artık, Züleyha adını almaktadır ve sonunda namusu ve itibarı iade edilmektedir. Kıssa, Müslüman mistiklerce artık konu edilmektedir ve en başarılı örneğini İranlı mistik şair Cami'nin mesnevisinde bulmaktadır. Bu eserde İslam mistikleri için ruhbiliminin iyi bir örneği ya da tevili olan Yusuf'un hayali ve yorumlayıcı yeteneği, konuşan şeklin fani ve aldatıcı doğasından hayatın ebediliği ve hakikatine geçişini temsil etmektedir. Benzer şekilde Züleyha'nın aşk acısı ise insanoglunun bu hayatın boş uğraşlarından idrake ve nihayetinde üstün hakikate kavuşmasına doğru olan yolculuğu temsil etmektedir (Arbab: 1975). "Halk Hikayesi Olarak Yusuf ile Züleyha"yı Özkan Daşdemir, 2012 yılında, Prof. Dr. Dilaver Düzgün'nün danışmanlığında doktora tezi olarak hazırlamıştır. Eseri bir kitap olarak yayımlaması aynı yılda olmuştur.

Yazar bu eseri beş bölüm şeklinde hazırlamıştır: Giriş ve beş bölüm halinde düzenlenen çalışmanın "Giriş" bölümünde çalışmanın amacı, kapsamı ve yöntemi hakkında bilgi verildikten sonra hikâye ile ilgili çeşitli problemler ele alınmıştır. Bu kısım şu başlıklardan oluşmaktadır: Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi; Hikâyenin Kaynağı ve Yayılması; Hikâyenin Yazıya Geçirilmesi; Hikayenin Gelenek İçindeki Yeri; Yusuf ile Züleyha Hikayesinin Diğer Halk Hikayeleri ile Mukayesesi; Hikayenin Tasnifler İçindeki Yeri; bu alt başlık kendi içerisinde üç başlıkta incelenmiştir: - Konu, Biçim ve Çıkış Yerlerine Göre Yapılan Tasniflerde Yusuf ile Züleyha Hikayesi, -Kaynaklar Hakkında Yapılan Tasniflerde Yusuf ile Züleyha Hikayesi, -Diğer Tasniflerde Yusuf ile Züleyha Hikayesi.

Birinci Bölüm; ülkemizde hikâye ile ilgili yayın ve çalışmalar hakkında geniş bir döküm verilirken Türk dünyası toplulukları, Arap, Fars, Yahudi, Hristiyan ve diğer halklarda tespit edilebilen örnekler göz önüne serilmiştir. Bu bölümün başlıkları şu şekilde sıralanmıştır; "Hikâye ile İlgili Çalışmalar" başlıklı inceleme; iki bölümden oluşmaktadır. Bunlar; Türk Dünyasında ve Türk Dünyası Dışında olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. Türk Dünyası başlığı altında; Müstakil Tevsirler, Kısas-ı Enbiyalar ve İslam Tarihleri, Manzum-Mensur Yazmalar, Taş Baskı Halk Kitapları, Derlemeler, Modern Yazım Örnekleri, Araştırmalar; Tezler, Kitaplar, Makale, Bildiri ve Tanıtmalar'dır.

İkinci Bölüm; hikâyenin etkileri üzerinde durulmuştur. Evrensel bir klasik niteliğinde olan Yusuf ile Züleyha hikâyesinin başlangıçtan günümüze kadar edebiyat, sanat ve sosyal hayattaki yansımaları dikkatlere sunulmuştur. "Hikâyenin Etkileri" başlıklı bu incelemede; Halk Edebiyatında, Modern Edebiyatta, Güzel Sanatlarda, Sinema ve Televizyonda, Tiyatro ve Operada, Halk Oyunlarında, Sosyal Hayatta ve İnanışlarda ki etkilerine değinilmiş ve Halk Şiirindeki etkisi içinde alt başlık olarak; Türk Saz Şiirinde Yusuf ile Züleyha Hikâyesi, Anonim Halk Şiirinde Yusuf ile Züleyha Hikayesi, Tekke Şiirinde Yusuf ile Züleyha Hikayesi konularına değinilmiştir.

Üçüncü Bölüm; incelemeye tabi tutulan 21 varyant tanıtılarak motif sıraları verilmiş, bu varyantlar 17 epizot halinde karşılaştırılmış ve epizotlara ait motiflerin Motif İndeks'teki yerleri gösterilmiştir. Üçüncü bölümün "İnceleme" kısmı üç bölüme ayrılmakta; Hikâyenin Varyantları ve Motif sırası: Bu başlık kendi içinde alt inceleme başlıklarına ayrılmaktadır; Yazma Varyant, Taş Baskı Varyant, Matbu Varyant, Karakalpak Varyantı, Kazak Varyantı, Türkmen Varyantı, Behçet Mahir Anlatması, Yusuf Bütün Anlatması, Mehmet Zoroğlu Anlatması, Zinnetulla Vahitov Anlatması, Kerime Mostafina Anlatması, Neğime Veliyeva Anlatması, Nezise Bayramğolova Anlatması, Gazize Gumerova Anlatması, Geynikamal İsenbayeva Anlatması, Nedret Mahmut-Enver Mahmut Derlemesi, Kostantin Stepanoviç Popov Anlatması, Kazan-Tatar Varyantı. Diğer iki başlık şunlardır: Hikâyenin Varyantlarının Yapı Bakımından Karşılaştırılması, Hikâyenin Motif Yapısı...

Dördüncü Bölüm; hikâyenin karakteristik motiflerinin ele alındığı bölümdür. Bu bölümde rüya, kuyu, hain ağabeyler gibi karakteristik motifler üzerinde etraflıca durulmuştur. "Hikâyenin Karakteristik Motifleri incelemesi" ile alt başlık olarak şunlar ele alınmıştır; Rüya, Hain Büyük Kardeşler, Kuyuya Atılma ve Hapsedilme, Baştan Çıkarma ve İftira, Ölüm Delili Olarak Kanlı Gömlek, Evlat Acısıyla Kör Olma, Görmeyen Gözlerin Açılması, Nikap Takma, Gençliğe ve Güzelliğe Kavuşma, Formülistik Sayılar alt başlık olarak incelenmiştir.

Beşinci Bölüm; yazma, taş baskı ve sözlü varyantlardan 9 metin örneği ve 4 ezgili icra örneği verilmiştir. "Metinler ve Ezgili İcra Örnekleri" incelemesinde iki alt başlık görülmektedir; Metinler, Ezgili İcra Örnekleri. Metinler başlığı kendi içerisinde alt başlıklardan oluşmaktadır; Yazma Metin, Taş Baskı Metin, Mülkünaz Topçu Anlatması, Yusuf Bütün Anlatması, Zinnetulla Vahitov Anlatması, Kerime Mostafina Anlatması, Beşire Gaysina Anlatması, Neğime Veliyeva Anlatması, Geynikamal İsenbayeva Anlatması... Çalışmada elde edilen veriler, "Sonuç" başlığı altında değerlendirilerek inceleme kısmı tamamlanmıştır. Sözlük, kaynakça, dizin ve özgeçmiş bölümleriyle kitap sonlandırılmıştır.

Sonuç olarak kaynağını kutsal kitaplardaki Yusuf kıssasından alan Yusuf ile Züleyha hikâyesi; klasik edebiyattan, halk edebiyatına; sözlü gelenekten yazılı geleneğe geçiş yapmış, dünya dillerinde ve dinlerinde büyük bir yer tutmuş ve asırlardır süregelen kutsal bir aşk hikâyesidir. Kur'an'daki Yusuf kıssası asırlarca yazma ve taş baskı kitaplardan okunup masal ve hikâye anlatıcılarının dilinde çağdan çağa aktarılan bir kültür hazinesi olmuştur. Dünyanın tamamında bilinen bu meşhur hikâye, çeşitli millî motiflerle zenginleştirilerek Türk halk edebiyatındaki nadide yerini almıştır. İslamın tasavvuru ile meydana gelen bu değerli eserin konu edildiği Dr. Özkan Daşdemir'e ait olan "Halk Hikâyesi Olarak Yusuf ile Züleyha" adlı akademik çalışma, Yusuf ile Züleyha hikâyesinin Türk halk edebiyatındaki yerini belirlemek ve tespit edilen halk varyanlarını bilimsel bir incelemeye tabi tutmayı amaç edinmiş ve çalışmanın bitimiyle istenilen hedefe ulaşılmıştır. Bu eserin Türk bilimine kazandırılması çok yerinde bir hareket olmuştur. Bu vesileyle Prof. Dr. Dilaver Düzgün'e ve Özkan Daşdemir'e bu çalışmayı araştırmacıların dikkatlerine sunmalarından ötürü teşekkür ediyoruz.

KAYNAKLAR

- DAŞDEMİR, Özkan, *Halk Hikayesi Olarak Yusuf ile Züleyha*, Fenomen Yayıncılık, Erzurum, 2012.
- AYAN, Gönül, "Ahmed Yesevi Etkisiyle Yazılan İki Yusuf u Züleyha", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (3), Konya 1997, 31-32.
- GÜRER, Dilaver, *Fusûsu'l Hikem ve Mesnevi'de Peygamber Öyküleri*, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2010.
- ÖZTEKİN, Nezahat, *Mevlânâ'nın Mesnevî'sindeki Hikâyelerin XIII-XV. Yüzyıl Anadolu Mesnevîlerine Etkisi*, EÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 2000.
- MUŞ, Züleyha, *Arap ve Türk Edebiyatlarında Yusuf u Züleyha Hikâyelerinin Mukayesesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), MÜ SBE, İstanbul 2000.
- DOLU, Halide, *Menşeyinden Beri Yusuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İÜ, İstanbul 1953.
- ZARİPOV, Nur vd., *Başkort Halk İcadı*, VI. Tom, Epos: Kissalar hem Dastandar, Kitap, Ufa 2002.
- DAVLETBAKOVA, Rozaliya, *Başkort Milli Şairi Nazar Necmi, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), EÜ SBE, İzmir 2006.
- DE VAUX, Roland, "Yahudi Kaynaklarına Göre İsrail Oğullarının Mısır'a Yerleşmesi ve Yusuf Kıssası", (çev. Sıddık Yüksel), *OMÜ İF Dergisi*, (3), Samsun 1989, 166-217.
- BUCAİLLE, Maurice, *Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an*, (çev. Mehmet Ali Sönmez), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- BUCAİLLE, Maurice, vd., *Mûsâ ve Firavun- Çıkış Kitabı*, (çev. Ayşe Meral), İbrahim Kapaklıkaya, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2002.
- OĞUZ, Burhan, *Türk ve Yahudi Kültürlerine Bir Mukayeseli Bakış, I-II*, Yazır Matbaası, İstanbul 1992.
- KURT, Yaşar, Hz. *Yûsuf'un Tarihsel Hayatı- Mukayese ve Değerlendirme*, Araştırma Yayınları, Ankara 2005.
- BEDİR, Ahmet, *Tevhid'in Yurdu Kur'an-ı Kerim Atlası, Kaynak Yayınları*, İstanbul 2009.
- KALEŞİ, Hasan, "Arnavut Hikâyelerinde Türk Tesirleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, II (8), Ekim 1980, 159.
- DEMİR, Şehmus, *Mitoloji Kur'an Kıssaları ve Tarihî Gerçeklik*, Beyan Yayınları, Ankara 2003.
- KARADAĞ, Metin, *Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri*, Ürün Yayınları, Ankara 1999.
- ARBAB, Said Shirani, *Shapes Of A Myth: Literary Transformations Of The Joseph Figure*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Princeton University, July-1975.